

Madina QODIROVA,

Qarshi shahar 31-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

TABIAT RAMZLARI VA ULARNING JAMIYAT HAYOTINI FODALASHDAGI ESTETIK FUNKSIYASI

Annotatsiya. Maqolada Tomas Harde va Xurshid Do'stmuhammad nasrida tabiat ramzlarining jamiyat hayotini badiiy ifodalashdagi estetik funksiyasi qiyosiy aspektida tahlil qilinadi. Tabiat unsurlari peyzaj bezagi sifatida emas, balki ijtimoiy muhit, axloqiy bosim, gender me'yorlari, begonalashuv va ma'naviy tanazzulni ochuvchi poetik belgilar sifatida talqin etiladi. Tomas Hardening "Tess of the d'Urbervilles" romanidagi fasl, dala, yomg'ir, hayvon va yo'l obrazlari Xurshid Do'stmuhammadning "Chayongul" qissasidagi gul, chayon, makon va tabiiy holatlarning ramziy semantikasi bilan qiyoslanadi. Tahlil natijasida har ikki adib tabiat ramzlari orqali shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatni kuchaytirishi hamda ruhiy qarshilikni ifodalashi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: tabiat ramzi, estetik funksiya, jamiyat, peyzaj, ijtimoiy muhit, ramziylik, qiyosiy poetika, badiiy semantika.

Annotation. The article comparatively examines the aesthetic function of nature symbols in representing social life in the prose of Thomas Hardy and Khurshid Do'stmuhammad. Natural details are treated not as decorative landscape but as poetic signs that reveal social environment, moral pressure, gender norms, alienation and spiritual crisis. Seasonal imagery, fields, rain, animals and roads in Hardy's "Tess of the d'Urbervilles" are compared with the symbolic semantics of the flower, scorpion, space and natural states in Dustmuhammad's "Chayongul". The analysis shows that both writers intensify the conflict between the individual and society through nature symbolism; whereas Do'stmuhammad's imagery foregrounds moral degradation and inner resistance.

Keywords: nature symbol, aesthetic function, society, landscape, social environment, symbolism, comparative poetics, artistic semantics.

Аннотация. В статье в сопоставительном аспекте исследуется эстетическая функция природных символов в изображении общественной жизни в прозе Томаса Харди и Хуршида Дустмухаммада. Природные детали рассматриваются не как декоративный фон, а как поэтические знаки, раскрывающие социальную среду, нравственное давление, гендерные нормы, отчуждение и духовный кризис. Образы времени года, поля, дождя, животных и дороги в романе Томаса Харди «Тэсс из рода д'Эрбервиллей» сопоставляются с символикой цветка, скорпиона, пространства и природных состояний в повести Хуршида Дустмухаммада «Цветок скорпиона». Однако у Харди она прежде всего выражает социальную обусловленность трагедии, тогда как у Дустмухаммада акцентируется нравственная деградация среды и внутренняя сопротивляемость личности.

Ключевые слова: природный символ, эстетическая функция, общество, пейзаж, социальная среда, символизм, художественная семантика.

Badiiy adabiyotda tabiat ko'pincha makon yoki peyzajni tasvirlash vositasi sifatida namoyon bo'ladi, biroq yirik epik asarlarda u bundan ancha murakkab poetik vazifani bajaradi. Tabiiy detal qahramonning ichki holatini ifodalashi, voqeaning axloqiy ohangini belgilashi, jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatni ko'rinadigan obrazga aylantirishi yoki muallifning yashirin bahosini berishi mumkin. Shu ma'noda tabiat ramzi – predmetning o'z ma'nosidan tashqariga chiqib, ijtimoiy va ma'naviy mazmunni jamlaydigan badiiy birlikdir.

N.Frye adabiy ramzni matnning alohida tahlil qilinishi mumkin bo'lgan ma'noli unsuri sifatida izohlaydi va badiiy obrazlarning tizimli aloqasi asar semantikasini kengaytirishini ko'rsatadi [3:71–92]. Mazkur yondashuv tabiat tasvirini ham syujetdan ajralgan dekorativ qatlam emas, balki ijtimoiy mazmun hosil qiluvchi poetik tizim sifatida o'rganishga asos beradi.

Maqolaning maqsadi Tomas Hardening "Tess of the d'Urbervilles" romani hamda Xurshid Do'stmuhammadning "Chayongul" qissasi misolida tabiat ramzlarining jamiyat hayotini ifodalashdagi estetik funksiyasini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, semantik, kontekstual, germenevtik va yaqin o'qish usullaridan foydalanildi. Asosiy e'tibor tabiat obrazining qaysi ijtimoiy hodisaga bog'lanishi, qanday emotsional-baholovchi ma'no yaratishi va qahramon bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatni qanday badiiylashtirishiga qaratildi. Bunday tahlil avvalgi "tabiat konsepti" yoki umumiy "tabiat va jamiyat" munosabati doirasidan torroq bo'lib, aynan ramzning estetik mexanizmini ochishga xizmat qiladi.

Tomas Hardy poetikasida tabiat va inson hayoti o'rtasidagi aloqadorlik izchil kuzatiladi. "Tess of the d'Urbervilles" romanida qishloq manzarasi, mavsumiy almashinuv, hosil yig'imi, yomg'ir, tong, qorong'ilik, qush va boshqa tirik mavjudotlar qahramon taqdiriga parallel tarzda joylashtiriladi [1]. Md. Nuruzzaman Tess obrazi bilan tabiat o'rtasidagi yaqinlikni ekotantidiy nuqtayi nazardan o'rganib, romandagi

muhim voqealar tabiiy muhit va fasliy ritm bilan bog'langanini ta'kidlaydi [6:153–159]. Bu aloqadorlikning estetik ahamiyati shundaki, tabiat Tessning hissiy holatini shunchaki aks ettirmaydi; u jamiyatning qizga qo'ygan talablari, mehnat tartibi va axloqiy hukmlarini bilvosita ochib beradi.

Romandagi dala ramzi bir tomondan hayot, mehnat va unumdorlikni anglatadi, ikkinchi tomondan esa insonning iqtisodiy tizimga bo'ysunishini ko'rsatadi. Tessning qishloq xo'jaligi mehnatiga jalb etilishi tabiiy ritm bilan uyg'un tuyuladi, ammo bu uyg'unlik ortida og'ir mehnat, ijtimoiy tabaqalanish va tanlov imkoniyatining torligi mavjud. Dala shu tariqa ikki qatlamli estetik vazifa bajaradi: u ko'zga go'zal makon bo'lib ko'rinso-da, ichki semantikasida jamiyatning iqtisodiy bosimini yashiradi. Hardy tabiatning tashqi go'zalligi bilan ijtimoiy haqiqatning shafqatsizligini qarama-qarshi qo'yib, kuchli badiiy kontrast hosil qiladi.

Fasl ramzlari ham jamiyat hayotining yashirin dinamikasini yoritadi. Bahor va yoz odatda yangilanish, umid va hayotiy kuch bilan bog'lanadi, kuz va qish esa so'nish, cheklanish va fojiali yakun semantikasini kuchaytiradi. Biroq Hardyda faslning an'anaviy ramziy ma'nosi doim ham bir yo'nalishda ishlamaydi. Tashqi tabiat uyg'unlik paytda qahramonning ijtimoiy imkoniyatlari cheklanishi yoki, aksincha, sovuq muhitda ichki umid paydo bo'lishi mumkin. Ana shu nomuvofiqlik estetik taranglik yaratadi. Tabiat va jamiyatning ritmi bir-biriga to'liq mos tushmagani uchun o'quvchi shaxsning tabiiy ehtiyojlari bilan ijtimoiy talablar o'rtasidagi ziddiyatni kuchliroq his qiladi.

Hardy asarida hayvon va qush obrazlari ham inson jamiyatiga nisbatan axloqiy kontrast hosil qiladi. Tessning tirik mavjudotlarga munosabati uning rahm-shafqatini ko'rsatadi; tabiatdagi zaif mavjudotlar bilan qahramonning holati o'rtasida semantik yaqinlik paydo bo'ladi. A.S.Almutairi Hardy asarlarida gullar, daraxtlar, hayvonlar va boshqa tabiiy unsurlarning ramziy vazifasi qahramonlarning psixologik hamda ijtimoiy aloqalarini ochishga xizmat qilishini qayd etadi

[7: 103–109]. Bunda hayvon obrazi faqat naturalistik detal emas. U jamiyatning “kuchli–zaif” munosabatini ko'rsatadigan etik o'lchovga aylanadi.

Xurshid Do'stmuhammadning “Chayongul” qissasida tabiat ramzi boshqacha poetik tamoyil asosida quriladi. Asar nomining o'zida ikki semantik qutb “chayon” va “gul” birlashadi. Gul odatda noziklik, go'zallik, hayot va beg'uborlik bilan assotsiatsiyalansa, chayon xavf, zahar va mudofaa ramzini uyg'otadi. Mazkur qo'shma obraz qahramon va jamiyat munosabatining murakkabligini oldindan belgilaydi. Qissadagi ramziylik bo'yicha tadqiqotlarda “gul” va “chayon” qarama-qarshiligi ayolning ijtimoiy va ruhiy bosim ostida o'zgarish jarayonini ifodalovchi markaziy timsol sifatida talqin qilingan [8: 99–101].

“Chayongul” ramzining estetik kuchi uning bir vaqtning o'zida go'zallik va tahdidni birlashtirishidir. Jamiyat ayoldan muloyimlik, sukut, itoat va “gul”ga xos tashqi noziklikni kutadi, biroq uning sha'ni, qadr-qimmatini yoki xavfsizligi buzilganda mazkur me'yor ichki qarshilikni tug'diradi. “Chayon” komponenti shu qarshilikning obrazli shaklidir. Bu yerda tabiat timsoli shaxsni biologik xususiyatga tenglashtirmaydi; aksincha, ijtimoiy muhitning inson xarakterini qanday keskin o'zgartirishini ramziy ravishda ko'rsatadi. Estetik funksiya aynan mazmuniy qarama-qarshilikdan paydo bo'ladi: gulning nozikligi bilan chayonning zahri bir obrazda tutashadi.

Do'stmuhammad qissalarida ramz va metaforaning faol qo'llanishi adib poetikasining muhim belgilaridan biri sifatida qayd etilgan. M.Qo'chqorova yozuvchi qissalarida voqea va qahramonlar milliy muhitda yaratilishi, kundalik hodisalarga keng badiiy-falsafiy ma'no yuklanishi va obrazlarning ramziylashtirilishini alohida ta'kidlaydi [9]. “Chayongul”da ham tabiiy nom ijtimoiy hodisani to'g'ridan-to'g'ri bayon qilishdan ko'ra kuchliroq estetik ta'sir yaratadi. Chunki o'quvchi “gul” va “chayon”ning an'anaviy semantikasini biladi va ularni birlashtirgan nom orqali jamiyatdagi ziddiyatning ichki mantiqini o'zi qayta quradi.

Hardy va Do'stmuhammad asarlaridagi ramzlarni qiyoslaganda, avvalo ularning miqyosi farqlanadi. Hardyda tabiat ramzi ko'pincha keng peyzaj tizimiga kiradi: dala, fasl, yomg'ir, yo'l va tirik mavjudotlar birgalikda qahramon yashayotgan ijtimoiy muhitning hissiy xaritasini yaratadi.

Do'stmuhammadda esa ramziy ma'no ko'proq zichlashtirilgan, alohida obrazga jamlangan. “Chayongul” nomining o'zi qissadagi axloqiy va ijtimoiy konfliktini ixcham semiotik modelga aylantiradi. Demak, birinchi holatda tabiat ramzi makon va vaqt bo'ylab yoyilsa, ikkinchi holatda u bitta kuchli timsol atrofida konsentratsiyalanadi.

Qiyosiy tahlil tabiat ramzlarining gender munosabatlarini ifodalashdagi rolini ham ko'rsatadi. Tess ham, “Chayongul”dagi ayol obrazi ham jamiyatning ayol xulqi, or-nomus va itoat haqidagi me'yorlari bilan to'qnashadi. Hardyda tabiat qahramonning tabiiy hayotiylikni jamiyatning sun'iy axloqiy hukmlariga qarama-qarshi qo'yadi. Do'stmuhammadda esa “gul”ning “chayon” bilan semantik birlashuvi tashqi noziklik va ichki himoya ehtiyoji o'rtasidagi ziddiyatni ifodalaydi. Shunday qilib, tabiiy ramz gender muammosini biologiklashtirish uchun emas, jamiyat yaratgan bosimni ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Mazkur tasnif tabiat ramzini faqat “qahramon ruhiyatining aks-sadosi” sifatida talqin qilish yetarli emasligini ko'rsatadi. Agar obrazning ijtimoiy konteksti hisobga olinmasa, uning estetik imkoniyati torayib qoladi. Masalan, Hardyda yomg'ir yoki sovuq faqat Tessning kayfiyatini emas, uning mehnat va yashash sharoitini ham bildiradi. “Chayongul”dagi chayon semantikasi esa faqat ruhiy g'azab yoki qo'rquv emas, balki himoyasiz qolgan insonning jamiyatga javob reaksiyasini anglatadi. Shunday qilib, tabiiy ramz psixologik va ijtimoiy ma'noni bir nuqtada tutashtiradi.

Qiyosiy tahlil Tomas Hardy va Xurshid Do'stmuhammad asarlarida tabiat ramzlari jamiyat hayotini ifodalashning faol estetik vositasi ekanini ko'rsatdi. “Tess of the d'Urbervilles”da dala, fasl, yomg'ir, hayvon va yo'l obrazlari qahramonning ijtimoiy himoyasizligi, mehnat sharoiti, gender me'yorlari va axloqiy hukm bosimini hissiy-obrazli shaklga keltiradi. “Chayongul”da esa gul va chayon semantikasining qo'shilishi jamiyatdagi zo'ravonlik, befarqlik va ma'naviy ziddiyatni bir markaziy timsolga jamlaydi. Har ikki holatda ham tabiat jamiyatning oddiy nusxasi emas; u muallifning axloqiy-estetik bahosini bilvosita yetkazadigan mustaqil poetik tizimdir. Tabiat ramzlarini psixologik, ijtimoiy-diagnostik va aksiologik funksiyalar birligida tahlil qilish ikki adib nasridagi inson–tabiat–jamiyat dialektikasini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hardy T. Tess of the d'Urbervilles / Ed. by S. Gatrell, J. Grindle. – Oxford: Oxford University Press, 2005.
2. Do'stmuhammad X. Qissalar. – Toshkent: Sharq, 2011.
3. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays. – Princeton: Princeton University Press, 1957.
4. Glotfelty Ch., Fromm H. (eds.). The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology. – Athens; London: University of Georgia Press, 1996.
5. Lotman Yu. M. The Structure of the Artistic Text / Transl. by G. Lenhoff, R. Vroon. – Ann Arbor: University of Michigan, 1977.
6. Nuruzzaman M. Tess in Hardy's Tess of the d'Urbervilles: The Other Self of Nature // Crossings: A Journal of English Studies, 2017. Vol. 8. – P. 153–159. 10.59817/cjes.v8i.139.
7. Almutairi A.S. Exploring the Symbolism of Nature in the Works of Thomas Hardy: An Eco-critical Perspective, 2025. Vol. 9, №4. – P. 103–109
8. Abdumajidova Z., Haydarova G. Xurshid Do'stmuhammadning “Chayongul” qissasida inson ruhiyati tasviri // Nauka i innovatsii, 2026. T. 4, №57. – B. 99–101.